

education in Kyiv depended mainly on the financial and social issues. Peter Lebedintsev solved them in favor of the Second women's college thanks to his authority.

Key words: Petro Lebedintsev, Kiev, archpriest, The second women's college, female education.

УДК 94:373.5.005(477.53),18/19"

Юлія Куценко

МАТЕРІАЛЬНА БАЗА ТА ДЖЕРЕЛА УТРИМАННЯ СЕРЕДНІХ ОСВІТНІХ УСТАНОВ ПОЛТАВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

У статті досліджено матеріальне забезпечення та становище навчальних закладів Полтавської губернії у другій половині ХІХ – початку ХХ ст. Висвітлено благодійні внески меценатів у розбудову закладів освіти, які сприяли стабільному функціонуванню середніх освітніх установ, підвищенню культурно-освітнього рівня населення та формуванню національної інтелігенції України.

Ключові слова: вихованці, фінансування, кошти, утримання, пожертвування.

Питання матеріального забезпечення навчальних закладів у Полтавській губернії не втрачало своєї актуальності упродовж ХІХ ст. Кошти були необхідними в першу чергу на відкриття та утримання освітніх установ, оплати праці викладачів, забезпечення вихованців підручниками, навчальними посібниками, шкільним приладдям. Відсутність належного державного фінансування мережа середніх чоловічих і жіночих освітніх установ формувалася досить стихійно. Відкриття кожного закладу залежало від потреби в середній школі у конкретному місті, наявності ініціаторів, приміщення та необхідних коштів.

Проблема матеріального забезпечення середніх навчальних закладів Полтавської губернії не була предметом спеціального вивчення. Проте, деякі факти стосовно фінансування та утримання освітніх установ можна зустріти в архівних справах та окремих наукових працях. Ми відмітимо найвагоміші праці: П. Бодянский «Памятная книга Полтавской губернии за 1865 г.»; П. Мазанов «Полтавский институт благородных девиц. 1818–1898. Архивные справки, протоиерея»; Н. Арандаренко «Записки о Полтавской губернии»; В. Жук, Т. Пустовіт «Наш рідний край. (З історії освіти на Полтавщині у дореволюційний період)».

Право на отримання духовної освіти представниками будь-яких суспільних станів зазначалося у статуті 1867 р., але здобувати освіту у Полтавській семінарії продовжували переважно особи духовного походження. Частина вихованців освітньої установи утримувалася за власні кошти («своєкоштни»), а також за рахунок держави («повнокоштни» або повні пансіонери). Повнокоштними право навчатися за рахунок держави, в першу чергу, надавалося сиротам та дітям з незаможних родин, які проявили себе у навчанні. Такі вихованці безкоштовно проживали в гуртожитках, забезпечувалися державним одягом та харчуванням. На утримання вихованців семінарії на початку 1860-х рр. виділялося 11013 крб. 90 коп. Навчання та виховання кожного вихованця семінарії обходилося у 34 крб. 73 коп. Для 100 осіб, що навчалися за державні кошти, виділялося 3428 крб. на рік, тобто на кожного – по 34 крб. 28 коп. Отже, плата за навчання одного повнокоштного вихованця складала 69 крб. на рік [1; 2, с. 1763–1764]. Ця сума була значно вищою від тієї, яку асигнувала держава на утримання вихованця в духовних училищах. У семінарії крім повних пансіонерів навчалися напівпансіонери (не забезпечувалися державним одягом). Семінарське правління призначало для решти вихованців розмір платні за проживання та харчування, яке затверджував єпархіальний архієрей. Вихованці, які своєчасно не розраховувалися за проживання в гуртожитку, підлягали виселенню (після ліквідації заборгованості) [3–4].

Стабільне фінансування державою духовних семінарій доводило їх важливе місце у освітній політиці царського уряду. У Полтавській семінарії в упродовж 1827–1828 н. р. у семінарії навчалось 248 (за власний кошт 190 осіб) [5, арк. 2–2 зв.], у 1861 р. з 486–382 особи, у 1864 р. з 317 – 217 осіб [6, с. 70–71], у 1891 р. з 410 – 207 осіб, а у 1906–1907 н. р. – з 531 вихованця утримувалися платно 120 осіб [7, с. 156–157]. Отже, на початку ХХ ст. кількість «своєкоштних» вихованців Полтавської семінарії суттєво зменшилась, оскільки після реформи 1867–1869 рр. цей заклад регулярно фінансувався державою, що дало змогу духовенству надавати освіту власним дітям.

Господарськими справами у семінарії займався економ, який забезпечував вихованців усім необхідним (продуктами харчування, одягом і взуттям, предметами, необхідними для навчання тощо). Матеріальне становище семінарії повністю не залежало від обов'язків економа, а й від розміру державної допомоги, оскільки значна частина вихованців у семінарії утримувалася за рахунок держави. Підтвердженням цього є те, що державнокоштних вихованців держава забезпечувала

продуктами харчування. У 1857 р. такі учні спожили продуктів харчування втричі менше за необхідну норму [8, арк. 3–4, 8 зв. – 9, 21–22]. З проханням збільшити норму харчів для прогодування державнокоштных вихованців семінарське правління звернулося до вищого духовного керівництва.

За рахунок єпархіальних коштів або даруванням книг світськими та духовними особами здійснювалося поповнення бібліотеки. Кожного року книг ставало все більше, а у 1836 р. до семінарської бібліотеки надійшло книг удвічі більше. Від першого архімандрита Полтавського Хрестовоздвиженського монастиря Феодосія (Стефановського) надійшло 127 найменувань книг (церковна література, словники, праці з історії та філософії). Поміщик с. Фарбоване Пирятинського повіту Г. Вишневський подарував 3 найменування книг (у 7 томах) [9, арк. 10–16 зв., 17]., адже Підручників не вистачало для учнів, а тому «фундаментальна» бібліотека не задовольняла потреби всіх учнів. Безкоштовними підручниками у першу чергу забезпечувалися діти з незаможних родин. У кінці навчального року всі підручники обов'язково поверталися до бібліотеки, а наступного року ними користувалися вже інші вихованці.

У духовних училищах, також як і в єпархіальних працював економ. Він відповідав за ведення економічної звітності, керування училищною обслугою тощо. Наприклад, розрахунки витрат на продукти харчування у звіті економа Лубенського училища вказано асортимент продуктів, які споживали вихованці (борошно, м'ясо, чай, риба, овочі, чорнослив, журавлина, гриби, мед, цукор тощо) [10, арк. 21–26 зв.].

Позитивні зміни відбулися в духовних училищах Полтавської єпархії з впровадженням посади почесного охоронця з господарської частини (наказ Св. Синоду 1859 р.). Почесні охоронці були особи заможні (дворяни, почесні громадяни, купці), надавали значної фінансової підтримки цим освітнім установам. Наприклад, на пошиття літнього одягу 25-ом державнокоштным учням Полтавського училища І. Хохловський пожертвував 100 крб. сріблом [11, арк. 1–1 зв.] та утримував 3-х найбідніших учнів (по 100 крб. на одного в рік) [12]. Маючи таку посаду вони користувалися привілеями, а саме: звільнялися від інших суспільних обов'язків, мали право голосу, обиралися училищним правлінням та затверджувалися єпархіальним архієреєм (§§ 73, 74, 76) [13, с. 16–17]. Спочатку не всі училища мали посади почесних охоронців. У 1864 р. вони були при Полтавському та Роменському училищах – купці 2-ї гільдії І. Хохловський і П. Римаренко [1, с. 44–46]. Отже, можна стверджувати про те, що рівень добробуту на той час навчальних закладів різнився.

В єпархії знаходилося чимало благодійників, які підтримували духовні освітні установи з власної ініціативи. Так, Архирей Іоанн пожертвував 253 крб. 25 коп. сріблом для ремонту церкви, що належала цьому закладу, [11, арк. 7–7 зв.]. Поміщик П. Милорадович подарував чимало речей Лубенському училищу: 10 столів, 40 ліжок, шафу для лікарні, декілька рукомийників та ін. [14]. Одним з найважливіших питань для будь-якого закритого навчального закладу актуальним залишалося утримання вихованців та особливості побуту. На утримання полтавських духовних училищ надходили кошти, що поділялися на: 1) екстраординарні, 2) штатні (окремо для повітових та парафіяльних училищ), 3) бурсачні. Третьорозрядним духовним училищам дозволялося мати по 35 «бурсаків» та «напівбурсаків». Наприклад, у перші роки функціонування полтавського училища семінарське правління виділило кошти у розмірі 560 крб. на утримання 5 «бурсаків» та 10 «напівбурсаків» (на перших – по 56 крб., на других – по 28 крб. на рік) [15, с. 225–226]. У 1818 р. із 392 учнів полтавських духовних училищ за державні кошти утримувалося лише 16 «бурсаків» та 15 «напівбурсаків» [16, арк. 3, 8–8 зв.].

Недостатня кількість держаних надходжень до полтавських училищ на утримання «бурсаків» та «напівбурсаків» спричинило виділення місцевим керівництвом додаткових коштів. У Лубенських духовних училищах за розпорядженням семінарського правління на повному та половинному державному утриманні дозволялося мати по 17 вихованців [17, арк. 21–21 зв.]. Для учнів виділялося по 11 крб. 42 коп. та по 5 крб. 41 коп. на рік [18, арк. 2–3]. Від матеріального стану родини залежало утримання учнів за рахунок держави. Для цього необхідно було подати прохання до училищного правління із підтвердженням благочинного про бідність родини. У спеціальній відомості для таких учнів вказувалася причина пільгового утримання дитини (багатодітність або бідність сім'ї, маленька зарплатня годувальника тощо). Отже, у дореформений період переважно вихованці духовних училищ Полтавської єпархії утримувалися за власний кошт.

У пореформений період значних змін духовні училища не зазнали. Дані звітів обер-прокурорів Св. Синоду свідчать, що кількість вихованців полтавських духовних училищ, що навчалися за власний кошт, наприкінці ХІХ ст. зменшилася але їх частка по відношенню до загального числа учнів залишалася досить високою. Після 1871 р. утримання цих закладів здійснювалося переважно на місцеві єпархіальні кошти та інші прибутки. Зокрема дослідниця Г. Степаненко стверджує, що після реформ 1860-х рр. кількість бурсачних місць в училищах збільшилась, а наприкінці ХІХ ст. – початку ХХ ст. більшість учнів духовних училищ утримувалися повністю за державні кошти [17–18]. Щодо

духовних училищ Полтавської єпархії то наприкінці XIX ст. кількість вихованців у цих закладах зростала, в першу чергу за рахунок учнів, які навчалися платно.

Перебування в гуртожитках для вихованців різних духовних училищ єпархії обходилося неоднаково. Діти духовенства користувалися певними привілеями за якими сума сплати складала менше у порівнянні із сумою за утримання дітей іншоєпархіального духовенства або світського походження. Сума проживання в гуртожитку Полтавського училища була найдорожчою. Зокрема, у 1896 р. плата для дітей духовенства Полтавського округу становила 88 крб. на рік, для дітей духовенства інших округів – 120 крб., а для учнів світського походження – 230 крб. на рік. того ж року Плата для дітей духовного стану у Роменському училищі становила 70 крб. на рік, а для світських – 100 крб. [19]. Оплата гуртожитку для дітей духовного походження у Лубенському училищі становила 89 крб. на рік, для світського – 140 крб. Від 9-24 липня 1897 р. за постановою Св. Синоду дозволялося безкоштовно навчатися дітям у духовних навчальних закладах тих учителів церковних шкіл, які, за свідченням єпархіальної училищної ради, пропрацювали на своїх посадах не менше 10 років [20–23].

Упродовж XIX ст. навчальний процес у духовних училищах ускладнювався браком навчальних посібників. Забезпечення духовних училищ підручниками відбувалося централізовано з Санкт-Петербурга, що свідчить про форму державного контролю за системою духовної освіти. Під постійним наглядом керівництва духовних училищ перебували «фундаментальні» бібліотеки. Вони турбувалися про їх поповнення, яке відбувалося переважно місцевими силами. Однак «фундаментальна» бібліотека не задовольняла потреби всіх учнів; книжками в першу чергу забезпечувалися безкоштовно діти незаможних родин. Семінарське правління для решти вихованців пропонували книги за «помірними» цінами, які надходили до «продажних» училищних бібліотек, наприклад, російський буквар вартістю 5 коп., географія Арсенєва – 40 коп., церковний Статут – 5 коп. та ін. [16, арк. 24].

Важливою подією в житті духовних навчальних закладів у пореформений період було створення спеціальних учнівських бібліотек (наприклад, у Лубенському училищі – в 1871 р.) [24]. Училища використовували окрім виділених державою сум кошти з власних фондів для функціонування таких бібліотек. Зокрема, у 1885 р. надійшло 96 крб. державних коштів на учнівську бібліотеку Лубенського духовного училища, а на фундаментальну – 60 крб. (менший пункт витрат хіба що на письмове приладдя для учнів – 45 крб.). У 1893 р. на поповнення фундаментальної бібліотеки виділили 100 крб., а витратили тільки 62 крб. 61 коп., на поповнення учнівської – 125 крб., а витратили 88 крб. 76 коп. Однак у економічному звіті училища на придбання підручників та навчальних посібників зазначалась сума 341 крб. 32 коп. [25, арк. 7 зв., 8 зв.]. Таким чином, у дореформений період актуальним залишалось питання забезпечення навчальною літературою духовних училищ, що безумовно, гальмувало навчальний процес.

Вагомим стимулом добре навчатися була стипендія, яка призначалася для однієї особи на весь термін навчання – не тільки в училищі, але й у семінарії. У 1851 р. на заснування Макаріївської стипендії в пам'ять Преподобного мученика Макарія духовенство Полтавської єпархії пожертвувало 1000 крб. сріблом. Вона розраховувалася на утримання одного вихованця спочатку в Переяславському духовному училищі, а потім його ж – у Полтавській семінарії [26, арк. 2–2 зв.]. Для започаткування двох стипендій до Полтавської духовної семінарії надійшло 1700 крб. сріблом (1851 р.) від невідомого. Він висловив побажання призначити ці кошти на утримання 2-х бідних учнів духовного стану спочатку в училищах (Полтавському і Лубенському), а потім їх у Полтавській семінарії [26, арк. 1–1 зв.]. На ім'я колишнього лікаря Переяславського училища статського радника Божка встановили стипендію з пожертвувань (1000 крб.) від вдови.

Плата за навчання у чоловічих гімназіях Полтавської губернії коливалася від 40–60 крб. на рік. Більшість навчальних закладів надавали учням стипендії в обмеженій кількості. Зокрема в Лубенській освітній установі надавалося декілька стипендій із благодійних внесків місцевих жителів. Так, у 1874 р. отримувало 9 учнів стипендію від місцевого дворянства, у 1876 р. – 2 від надвірного радника П. Мизевського, у 1892 р. – одну від колезького асесора В. Величка. Деякі учні Миргородської гімназії отримували стипендію від повітового земства. Також інколи кошти надавалися від благодійників для облаштування приміщень, кабінетів гімназій. Наприклад, Лубенська гімназія мала метеорологічну обсерваторію, добудовану над вестибюлем, а на подвір'ї знаходилася метеорологічна станція із 44 приладами. Обсерваторія відкрилася завдяки фінансуванню полтавського дворянина П. Величка і облаштована його братом Ф. Величковським. На той час це була єдина гімназична метеостанція. У Переяславській гімназії для покращення облаштування викладачі отримували спонсорську допомогу від різних осіб. Наприклад, від князя та повітового предводителя переяславського дворянства (1901–1913 рр.) О. Горчакова, котрий подарував прилади для фізичного кабінету та наочність для кабінету біології: черепи бегемота та носорога, які, очевидно, привіз зі своєї подорожі до Єгипту. Окрім того, упродовж 1909–1915 рр.

князь фінансував навчання 2-х учнів у кожному класі [27, с. 13]. Узимку 1918 р. місцевим поміщиком О. Подгаєвським подаровано навчальному закладу цінний телескоп, для якого на даху гімназії сконструювали особливу астрономічну вишку [28, арк. 3]. Переважна більшість гімназій Полтавської губернії хотіли мати мінералогічні кабінети, які традиційно складались з колекцій з ботаніки, зоології, мінералогії, машин тощо. За сприяння меценатів відбувалось їх створення і поповнення. Наприклад, Полтавській гімназії граф В. Кочубей подарував мінералогічний кабінет, який нараховував 1578 різних предметів та поповнив цей кабінет колекцією мінералів (613 од.зб.) [29, с. 12]. Спаський (вчитель Полтавської гімназії) та інші приватні особи пожертвували йому 211 штуків (шматок копалини) [30, с. 269].

Почесний наглядач Лубенського повітового училища Голованьов пожертвував Полтавській гімназії колекцію (1825 р.), яка містила в собі 16 слонових кісток, викопаних у с. Гінцях Лубенського повіту [31, с. 269].

Основною проблемою гімназії була недостатня кількість посібників вирішенню якої намагалися займатися місцеві благодійники. Придбати нові книги, періодичні видання, які з кожним роком з'являлись гімназії не мали змогу. На вагому фінансову підтримку керівники середніх навчальних закладів розраховували на благодійників. Проте, найбільше матеріальних пожертвувань надходило саме на розширення книжкового фонду учнівських бібліотек.

Благодійними внесками значно збагатив бібліотеку Полтавської гімназії аптекар Зесь. Він подарував 24 книги на голландській та німецькій мовах (1814 р.) з медицини, хімії та історії, а також Біблію (на голландській мові), яка відносилась до рідкісних видань того часу [31, с. 268]. Відомий поет й перекладач М. Гнедич подарував їй свою бібліотеку, яка складалася з російського (421 назва, 710 томів) та іноземного (552 назви, 559 томів) відділів [32, с. 12].

Поповнення бібліотеки Полтавської гімназії також здійснювалось завдяки поміщика Манька та купця Пантелеєва, які пожертвували 95 крб. асигнаціями (1825р.). К. Кир'якова удова викладача цієї гімназії передала дарунок 82 томи книг різного змісту на російській, латинській, грецькій, французькій та єврейській мовах (1851р.). У 1852 р. поміщик О. Кулешов подарував освітній установі 4 томи рідкісних книг, виданих у ХVIII ст. [33, арк. 2].

Завдяки добровільним пожертвуванням бібліотека Полтавської гімназії до середини ХІХ ст. значно збагатилась різноманітною літературою вітчизняного та зарубіжного походження. Полтавські гімназисти дістали можливість через книги прилучатись до кращих надбань світової науки і культури.

Маючи достатню кількість посібників для вивчення природничих наук, керівництво Полтавської гімназії навіть відмовилось від пропозиції придбати в академіка Петрова гербарій з 25 тисяч екземплярів засушених рослин [31, с. 270].

Загалом, в 1825 р. благодійні пожертвування склали 125 крб. асигнаціями, 1828 – 58 крб. ас., 1851 – 82 томи книг, а в 1852 – 4 томи книг. Загальна сума пожертвуваних грошей склала 178 крб. ас. та 86 томи книг.

Люди духовного звання майже не брали участі в матеріальному забезпеченні середніх навчальних закладів. Ми маємо дані лише про одне пожертвування Ієремії єпископа Полтавського та Переяславського. Він у 1850 р. подарував Полтавській губернській гімназії ікону, на якій був зображений Ісус Христос [34, арк. 16].

Що стосується пожертвувань громадськості на користь жіночих середніх навчальних закладів, то вони заслуговують на особливу увагу. Як вже зазначалось раніше, саме завдяки участі громадськості, вони були відкриті наприкінці 50-х рр. ХІХ ст. Одні сприяли їм своєю наполегливою працею, інші – добровільними пожертвуваннями. В 1857 р. щедрі пожертвування на користь запланованої жіночої Полтавської гімназії надійшли від дружини полтавського губернатора (ім'я не вказано) та поміщика Золотоніського повіту (ім'я не вказано). Кожен з них пожертвував по 500 крб. сріблом, за які планувалось придбати будинок для гімназії, меблі, навчальні посібники і тому подібне. А деякі з місцевих громадян, щоб сприяти швидшому відкриттю навчального закладу, зобов'язались щороку вносити грошові суми на придбання учбових посібників. Зокрема, П. Белуха-Кохановський – по 100 крб. сріблом, родина поміщиків Абаз – 225 крб. сріблом, П. Попов – 50 крб. сріблом, Чишак, який завідував книжним магазином, – по 25 крб. сріблом [35, арк. 60]. Добродії Белуха-Кохановський та члени родини Абаз носили звання почесних членів гімназії згідно її статуту. В 33-му пункті проекту її статуту зазначалось: «Особи обох статей, які зобов'язались щорічно жертвувати на користь Полтавської жіночої гімназії не менше 100 крб. сріблом, носять звання почесних членів цього навчального закладу» [36, арк. 108].

Важливу роль у розгортанні меценатства в галузі середньої освіти зіграли представники колишніх старшинських родин Кочубеїв, Галаганів, Полуботків та інших, які відзначались певною опозиційністю до царського режиму в питанні української державності й намагались підтримати національну культуру.

Більшість гімназій утримувалися за рахунок держави, повітового земства, плати за навчання, допомоги Полтавського губернського земства, міської управи.

4 липня 1880 р. всі жіночі гімназії та прогімназії МОН, що були під опікою імператриці Марії Олександрівни, перейшли під опіку Марії Павлівни. Нова піклувальниця звернулася до заступництва закладу про передачу МОН в повне користування Полтавській жіночій гімназії будинку, який тимчасово займаного нею (з 1866 р.) і все ще перебував у власності чоловічої гімназії. Піклувальниця гімназії Ольга Олександрівна Заборинська, яка під час свого перебування в грудні 1880 р. в Петербурзі, особисто представила А. Сабурову (управляючому на той час МОН) записку про стан і невизначеність майбутнього гімназії. Керуючий співчутливо поставився до клопотання і приміщення остаточно передано Полтавській жіночій гімназії. Отримавши в березні 1881 р. будівлю, піклувальна рада негайно почала його облаштування з її капітальною перебудовою, будівництво доручено губернському архітектору Кюнцелю Карлу Федоровичу.

У 1880–1881 навчальному році у всіх класах включно навчалось 450 дівчат в тому числі стипендіаток від імені імператора Олександра II, за розпорядження міської думи – 9 учениць. Від імені члена ради А. Абази навчалось – 2 вихованки. Мали дозвіл навчатись безкоштовно учениці Полтавського губернського земства – 15; таких же міської думи – 7, дочок викладачів – 3, звільнених радою – 33 вихованок. Всього не платили за навчання – 58, а вносили платню – 392 учениць. Плата за навчання в молодшому відділенні підготовчого класу становила 20 руб. на рік, в інших – 65 руб., а у 8 класі – 80 руб. на рік.

В. Репніна відкрила пансіон для 12 дворянських дівчат, яких навчала безкоштовно. Це навело Варвару Олексіївну на думку заснувати в Полтаві жіночий інститут. За проханням княгині В. Репніної її чоловік поклопотався про відкриття інституту [37, с. 239–242]. За клопотанням князя Репніна виділено кошти (200 тисяч руб. ас.) на спорудження будинку для інституту, який був остаточно облаштований у 1832 р.

Земельну ділянку для побудови приміщення інституту надав С. Кочубей. Семен Михайлович продав свою садибу 83 дес. 448 кв. саж. за 70 тис. крб. ас., але прийняв від дворянства тільки 50 тис. крб. [38, с. 135–141]. С. Кочубей був полтавським поміщиком, відомим меценатом та нащадком В. Кочубея [99, с. 22]. Слід віддати належне благодійності С. Кочубея, оскільки із зазначеної в угоді суми – 70 тис. крб. він віддав дворянству ще 20 тис. для започаткування стипендії ім. П. Кочубей (своєї на той час померлої вже дружини) для однієї з вихованок закладу. Із коштів, що залишилися, С. Кочубею передано дворянською радою всього лише 10 тис. крб. Стипендія ж імені П. Кочубей з'явилася в інституті тільки у 1884 р. (через 65 р.) після її заснування.

Понад десять років інститут утримувався на «доходи приказов общественного призрения» Полтавської, Київської і Чернігівської губерній (по 14 тис. крб. ас., всього 42 тис. крб.), а потім був переданий у відомство імператриці Марії Федорівни [39, с. 24]. Річний внесок за виховання і навчання учениць складав суму вартістю 500 крб.

Отже, фінансування чоловічих та жіночих середніх шкіл відбувалося як із місцевого державного бюджету, так і за рахунок платні за навчання, приватних внесків, громадських коштів тощо. Причому головним і стабільним джерелом утримання означених закладів була платня за навчання, що складала близько 50% бюджету прогімназій та гімназій. Іншим джерелом надходжень були кошти, що виділяли урядники міської думи та земства – 40 %, чиновники центральних органів влади надавали лише субсидії у розмірі 8 %, а пожертвування від приватних осіб, очевидно, становили 2 %.

Проаналізовані архівні джерела та спеціалізована література показують тенденцію зменшення державної допомоги і збільшення надходжень від місцевих товариств та земств. Джерелами утримання приватних шкіл була платня за навчання та кошти засновників. Від функціонування приватних закладів засновники отримували незначні та посередні прибутки, тому їх виникнення можна пояснити певною мірою доброчинними міркуваннями приватних осіб і важливістю здобуття освіти серед населення. Через відсутність належного державного фінансування та організаційного керівництва мережа середніх чоловічих і жіночих шкіл формувалася досить стихійно. Відкриття кожного закладу залежало від потреби в середній школі у конкретному місті, наявності ініціаторів, приміщення та необхідних коштів.

Список використаних джерел

1. Памятная книга Полтавской губернии за 1865 г. / Сост. П. Бодянским. – Полтава: б. и., 1865.
2. Краткосрочные педагогические курсы и курсы церковного пения для учителей церковно-приходских школ и школ грамоты Лубенского уезда // Церковные ведомости (прибавление). – 1894. – № 49. – С. 1763–1764.
3. Сборник действующих и руководственных церковных и церковно-гражданских постановлений по ведомству православного исповедания. (Сост. Т. Барсов.). – Т. I. – СПб.: Синод. тип., Б. г. – 656 с. – CLXXVIII с.
4. Держархів Полтавської обл., ф. 958, оп. 1, спр. 100, 9 арк.
5. Центральний державний історичний архів України в м. Києві (далі – ЦДІАК України), ф. 711, оп. 2, спр. 1446, 147 арк.
6. Извлечение из отчета по ведомству православного исповедания за 1861 г. (приложение). – СПб.: Синодальная типография, 1864. – С. 70–71.
- 7.

Всеподданнейший Отчет обер-прокурора Св. Синода по ведомству православного исповедания за 1905–1907 гг. (приложение). – СПб.: Синод. тип., 1910. – 268 с. 8. ЦДІАК України, ф. 711, оп. 2, спр. 5753, 52 арк. 9. Там само, спр. 2680, 26 арк. 10. Держархів Полтавської обл., ф. 770, оп. 1, спр. 199, 109 арк. 11. ЦДІАК України, ф. 711, оп. 2, спр. 5863, 7 арк. 12. Вести по улучшению быта православного духовенства // Духовный вестник. – Т. IX. – 1864. – С. 551–586. 13. Устав духовных училищ. – К.: б. и., 1867. – 32 с. 14. Держархів Полтавської обл., ф. 770, оп. 1, спр. 49, 5 арк. 15. Историческая записка о Полтавском духовном училище за последние 25-летия его существования (1876–1901 гг.) // ПЕВ. – Ч. Оф. – 1902. – № 5. – С. 225–231. 16. Держархів Полтавської обл., ф. 770, оп. 1 спр. 47, 11 арк. 17. Степаненко Г. В. Освітня діяльність православного духовенства в Україні (XIX – початок XX ст.): дис...канд. іст. наук: 07.00.01 / Г. В. Степаненко. – К., 2002. – 225 с. 18. Стельмах С. П. Политика самодержавия в области народного образования на Украине в 60–90-х гг. XIX в.: автореф. дис...канд. іст. наук: 07.00.02 «Всесвітня історія» / С. П. Стельмах – К., 1991. – 20 с. 19. Правила поступления в духовные училища Полтавской епархии // ПЕВ. – Ч. Оф. – 1896. – № 19–20. – С. 610–613. 20. К сведению духовенства Полтавской епархии (Распоряжение Епископа Илариона от 21 августа 1896 г. № 3366) // ПЕВ. – Ч. Оф. – 1897. – № 19. – С. 487–488. 21. ЦДІАК України, ф. 707, оп. 21, спр. 213, 2 арк. 22. Всеподданнейший Отчет обер-прокурора Св. Синода по ведомству православного исповедания за 1896–1897 гг. – СПб.: Синод. тип., 1899. – 279 с. 23. Отчет о состоянии церковно-приходских школ и школ грамоты Полтавской епархии за 1889–90 уч. г. // ПЕВ. – Ч. Оф. – 1891. – № 3. – С. 100–124. 24. Восторгов И. И. Государственная Дума и церковные школы. / И. И. Восторгов – СПб.: б. и., 1911. – 40 с. 25. Держархів Полтавської обл., ф. 770, оп. 1, спр. 274, 10 арк. 26. ЦДІАК України, ф. 711, оп. 2, спр. 4593, 8 арк. 27. Всеподданнейший Отчет обер-прокурора Св. Синода по ведомству православного исповедания за 1888–1889 гг. (приложение). – СПб.: Синод. тип., 1891. – 213 с. 28. Федорчук О. О. Православ'я в становленні культури Півдня України (кінець XVIII – початок XX століття): дис...канд. іст. наук: 07.00.01./ О. О. Федорчук – Миколаїв, 2006. – 219 с. 29. Набок Л. Чоловіча гімназія 1906 – 1918 рр./Л. Набок // Сто неспокійних творчих літ / [Упоряд. Г. В. Гоцкало.] – К., 2007. – С. 13. 30. ЦДІАК України, ф. 707, оп. 168, спр. 660, арк. 3. 31. Василевский В. Полтавская гимназия с 1808 по 1831 год. // Труды Полтавской ученой архивной Комиссии./ В. Василевский – Полтава, 1907. – Вып.4. – С. 211–280. 32. Жук В.Н., Пустовіт Т.П. Наш рідний край. (З історії освіти на Полтавщині в дореволюційний період). / В.Н. Жук, Т.П. Пустовіт – Полтава: Полтавський педагогічний ін-т, 1991. – Вип.12. – 87 с. 33. ЦДІАК України, ф. 707, оп. 18, спр. 218, арк. 2. 34. Там само, оп. 16, спр. 294, арк. 16. 35. Там само, оп. 22, спр. 122, арк. 60. 36. Там само, оп. 22, спр. 122, арк. 108. 37. Полтавський інститут благородних девиц. 1818–1898. Архивные справки, протоиерея П. Мазанова, изд. 1899 года. 38. Киевская Старина. – 1894. – Т. XLIV, январь. – С. 135–141. 39. Арандаренко Н. И. Записки о Полтавской губернии / Н. И. Арандаренко. – П., 1852. – Ч. 3. – С. 22–24.

Юлия Куценко

МАТЕРИАЛЬНАЯ БАЗА И ИСТОЧНИКИ СОДЕРЖАНИЯ СРЕДНИХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ ПОЛТАВСКОЙ ГУБЕРНИИ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XIX – НАЧАЛЕ XX ВВ.

В статье исследованы материальное обеспечение и положение учебных заведений Полтавской губернии во второй половине XIX – начале XX вв. Освещены благотворительные взносы меценатов в развитие учебных заведений, которые способствовали стабильному функционированию средних образовательных учреждений, повышению культурно-образовательного уровня населения и формированию национальной интеллигенции Украины.

Ключевые слова: воспитанники, финансирование, средства, содержание, пожертвования.

Julia Kutsenko

MATERIAL RESOURCES AND SOURCES OF MAINTENANCE SECONDARY EDUCATIONAL INSTITUTIONS POLTAVA PROVINCE IN THE SECOND HALF OF THE NINETEENTH – EARLY TWENTIETH CENTURY

In the article the financial situation and ensure schools Poltava province in second half XIX – early XX century. Donations deals sponsors the development of educational institutions that have contributed to the smooth functioning of secondary educational institutions, increase cultural and educational level of the population and the formation of national intelligence Ukraine.

Key words: pupils, funding, funds, maintenance, donations.